

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 288 с.
2. Возрастная психология и психология развития: учебное пособие: Г. В. Гнездилов, А. Б. Курдюмов, Е. А. Кокорева, В. В. Киселев; отв. ред. В. В. Киселев. Москва: Библио-Глобус, 2017. С. 172-175.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 478 с.
4. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): навч.-метод. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.
5. Учебное пособие по возрастной психологии. Для факультетов: психологии, педагогики и социальной работы. Редактор-составитель Райгородский Д. Я. Самара: Издательский дом БАХРАХ – М, 2003. 768 с.

ВІД ІДЕЇ ДО НАУКОВОЇ ШКОЛИ

«ПСИХОЛОГІЯ БАГАТОВИМІРНОЇ ОСОБИСТОСТІ»

Моргун Володимир Федорович, к.психол.н., професор, почесний професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленко

Актуальність проблеми. Одним із вагомих досягнень кожної кафедри ЗВО є підготовка фахівців найвищої кваліфікації – докторів наук та професорів, які, як правило, стають засновниками і лідерами власних наукових шкіл. Авторів цих рядків у жовтні 1980 року пощастило стати співзасновником і очільником (по 2012 р.) тоді першої на Полтавщині кафедри психології Полтавського педагогічного, що була відокремлена від кафедри педагогіки за рішенням Міносвіти України і наказом ректора інституту І. А. Зязюна. За ці роки закінчили докторантури учні автора, колишні доценти кафедри В. В. Колінько, який, на превеликий жаль, рано пішов із життя, і

Т. А. Устименко, тепер – професор Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Захистили докторські дисертації з геронтопсихології О. Г. Коваленко (учениця Т. А. Устименко), тепер – головний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. А. Зязюна НАПН України (м. Київ), доктор наук із політичної психології – Т. М. Траверсе (Пазюченко; науковий консультант академік В. О. Моляко), тепер – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Також надавалася багаторічна консультативна підтримка запрошеним на кафедру докторам психологічних наук К. В. Седих, професор, із 2012 р. – завідувача кафедрою, та С. П. Яланській, із 2019 р. – завідувача кафедрою психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», професор. У 2019 році повернулася на кафедру доктор педагогічних наук, к.психол.н., доцент М. М. Кононова (учениця академіка НАПН України, доктора психології Т. С. Яценко та чл.-кореспондента НАПН, доктора педагогіки М. В. Гриньової). Протягом багатьох років сумісниками на кафедрі працювали доктори, професори, академік НАПН України Л. Ф. Бурлачук та Почесний академік НАПН України В. В. Рибалка.

Отже, сьогодні на кафедрі психології активно розвиваються три наукові школи – проф. В. Ф. Моргуна та докторів наук – академіка Академії наук вищої освіти України, проф. К. В. Седих і доц. М. М. Кононової [4; 6-7; 15].

Мета історико-психологічного дослідження – окреслити шлях становлення і основні здобутки авторської наукової школи *психології багатовимірної особистості*.

Методика та організація дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи візюального спостереження, бесіди, аналізу документів (наукових публікацій), інтроспекції та біографічний метод.

За основу викладу змісту матеріалу взято характеристики і параметри опису наукової школи, що запропоновані Міністерством освіти та науки України, а також двома істориками психології – В. В. Шевчук і М.-Л. А. Чепую

в спільній монографії «Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII-XX століттях» (2015, із участю автора [15]).

Результати дослідження. Наукова школа проф. В. Ф. Моргуна «психологія багатовимірної особистості» [4; 6-7 8-9; 15-16] склалася в 90-ті роки минулого століття.

Генеалогічне древо школи має витокami наукову школу «діяльнісної теорії навчання» академіка РАО Н. Ф. Талізінної (наукова керівниця автора). Вона належить до школи «психіки як орієнтувальної діяльності» батька «теорії поетапного формування розумових дій», професора П. Я. Гальперіна, який, у свою чергу, був представником «харківсько-московської» (чи «московсько-харківської») школи «діяльнісного підходу» («теорії діяльності») в психології О. М. Леонтєва, Л. І. Божович та ін. Всі троє вчених, до речі, вважали своїм науковим наставником Л. С. Виготського, засновника і лідера «культурно-історичної психології». В українській психології методологічно спорідненими є наукові школи «вікової та педагогічної психології розвитку» Г. С. Костюка, «вчинкової психології» В. А. Роменця, «генетичної психології» («генетико-моделюючої методології») С. Д. Максименка, «розвивального навчання» О. К. Дусавицького. Ідея і назва майбутньої наукової школи вперше були оприлюднені в 1984 р. в Санкт-Петербурзі (тоді Ленінград), у науковому збірнику за ред. академіка Б. Ф. Ломова та ін. [6]. Ця ідея пульсації монізму-багатовимірності «діяльної особистості» співзвучна методологіям і давньої діалектики, і новітньої синергетики, і постмодерного лібералізму.

Науковий і професійний статус засновника школи: к.психол.н.; професор кафедри психології психолого-педагогічного факультету; Почесний професор ПНПУ імені В. Г. Короленка; Почесний професор Міждержавного інституту українсько-казахстанських відносин імені Н. А. Назарбаєва (Київ); Заслужений працівник освіти України.

Наукова активність лідера і членів наукової школи. Захистив на засіданні спеціалізованої вченої ради Московського державного університету імені

М. В. Ломоносова кандидатську дисертацію «Психологічні умови виховання пізнавального інтересу учнів до навчального предмету» (1979) за спеціальністю 19.00.07 – пед. і вікова психологія, керівник – академік РАО Н. Ф. Тализіна.

Керівництво дисертаціями: захищено 8 кандидатських дисертацій (А. А. Чунаєв, 1982; В. В. Колінько, 1988; Л. І. Дубовая, 1991; Н. О. Чайкіна, 1997; А. С. Харченко, 2000; Н. О. Гончарова, 2007; Р. М. Білоус, 2010; О. С. Куш, 2011); у 2021 р. виходить на захист 9-й аспірант – Р. М. Ільченко. Троє учнів автора – Н. О. Гончарова, А. С. Харченко, Н. А. Чайкіна – досвідчені доценти кафедри психології ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Участь у розробці міжнародних, всеукраїнських та регіональних проектів. Керівник наукової теми кафедри психології «Проблема періодизації розвитку особистості в ході життя» (координувана Академією педагогічних наук СРСР у 1986-1990 рр.) – із 1981 р. і дотепер, співвиконавці – Н. О. Гончарова, В. В. Колінько, Т. А. Устименко, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіна, Н. О. Юдіна, Т. А. Яновська та ін. [2; 5; 24-25]; автор бере участь у реалізації гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського під егідою Комісії НАН України з розроблення наукової спадщини академіка В. І. Вернадського (з 2021 р. [20], керівник проекту, доктор педагогічних наук А. П. Самодрин); автор і представники наукової школи брали активну участь у розробці міжнародних проектів із макаренківської педагогіки та психології (на чолі з академіками М. Д. Ярмаченком, І. А. Зязюном, Г. Хіллігом та ін. [11; 17; 24]); німецького фонду Еберта з формування сучасного економічного мислення в Україні (на чолі з В. В. Зелюком, разом із Т. А. Устименко); проекту ЮНЕСКО (Париж) із профорієнтації молоді (українську частину якого очолював автор, співвиконавці – В. В. Колінько, Н. О. Чайкіна [1; 8; 22; 24]); учасник всеукраїнської програми з інтеграції викладання природничо-наукових дисциплін і курсу «Довкілля» (на чолі з академіком НАПН України В. Р. Ільченко, разом із Н. О. Юдіною, Т. А. Яновською [10]); регіональної програми «Вчитель: школа-педвуз-школа» (на чолі з академіком НАПН України І. А. Зязюном, разом із Н. О. Гончаровою, В. В. Коліньком,

Т. А. Устименко, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіною, Н. О. Юдіною, Т. А. Яновською [8; 24; 21]); керівник трьох регіональних госпдоговірних науково-прикладних досліджень за проблемою: «Профорієтація молоді на робітничі професії» на замовлення: Полтавського турбомеханічного заводу (1981-1983 рр.), Регіонального управління «Полтаванафтогазгеологія» (1984-1988 рр.), Кременчуцького автомобільного заводу (1989-1992 рр.), разом із В. В. Коліньком, Н. О. Чайкіною [1; 13; 22]; тощо.

Іміджеві характеристики наукового лідера. Співзасновник, член редколегії і заступник (2012-2019 рр.) головного редактора журналу «Психологія і особистість» (К.-Полтава, з 2012 р.), член редколегій педагогічних журналів «Постметодика» (Полтава, з 1994 р.), «Витоки педагогічної майстерності» (Полтава, з 2020 р.); співзасновник і член правління Всеукраїнської ГО «Товариство психологів України» (Київ, із 1996 р.); співзасновник і член правлінь Української асоціації Антона Макаренка та Міжнародної макаренківської асоціації (Полтава, з 1991 р.); співзасновник, член і голова Полтавського відокремленого відділення Асоціації політичних психологів України (Київ, із 1995 р.); член Національної психологічної асоціації України (Київ) у складі Європейської федерації психологічних асоціацій – Брюссель, Бельгія (European Federation of Psychologists` Associations – Brussels, Belgium, із 2017 р.); співзасновник, почесний член і голова Полтавського осередку Всеукраїнської психодіагностичної асоціації (Київ, із 2013 р.); тощо.

Висновки з головних здобутків тем, розроблених автором – лідером наукової школи психології багатовимірної особистості.

1. Створено багатовимірну теорію особистості; запропоновано цілісну періодизацію розвитку людини протягом усього життя на основі переїєрархізації класичних критеріїв періодизації; розроблено понад 20 оригінальних та модифікованих методик психодіагностики особистості, серед яких – опитувальник реального, бажаного і фантастичного бюджетів часу людини, мотивації кохання, багатовимірного аналізу вільних словесних

асоціацій, аналізу досягнень людини з метою профілювання та профорієнтації, експертної співбесіди з абітурієнтами, історико-психологічний портрет фахівця тощо [13; 22; 26]; визначено п'ять типів інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання: темпова, емоційна, профільна, рівнева, формодіяльна [3; 10; 20; 26]; досліджена динаміка полімотивації школярів із I до XI класу [3; 9; 21-22].

2. Запропоновано сім критеріїв справжнього кохання: «кристалізація», єдності ціннісних орієнтацій, самовідречення, «перевтілення душ», терпіння і терпимості, продовження роду [12]; узагальнена система вікової профорієнтації: від гармонійного розвитку задатків і здібностей немовлят до підвищення кваліфікації, перекваліфікації та реорієнтації в професію у зрілому віці; розроблено оригінальну концепцію психології дезінформації [14; 18-19; 23]; у працях автора із макаренкознавства [11; 17; 24] доведено, що такі фундаментальні психолого-педагогічні принципи А. С. Макаренка, як: (1) «все краще – дітям» (включаючи найкращі види праці та спілкування з найкращими людьми); (2) «якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї»; (3) «різновікові колективи / загони, групи, бригади, команди...» – не застаріли та повинні стати не тільки надбанням колоністів чи комунарів, але – кожної дитини людства.

3. Лідер школи є автором, співавтором чи науковим редактором понад 400 наукових публікацій, серед яких 1 належить до науково-метричної бази Scopus та 7 – до Web of Science, є одним із провідних серед науковців університету та Полтавщини за індексом цитування h-Гірша.

До *перспектив наукової школи* психології багатовимірної особистості можна віднести подальшу теоретичну розробку проблеми особистості, її розвитку (зокрема – зсув / коливання вікових меж періодизації, появу нових різновидів провідних діяльностей, неочікуваних новоутворень особистості, пов'язаних, зокрема, із ІТ-технологіями, пандемією COVID-19) та впровадження наукових надбань у психологію, освіту та практику людського життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації: навч. пос.; за ред. В. Ф. Моргуна. Київ: ВД «Слово». 2010. 168 с. (Із грифом МОНУ).
2. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навч. посібник; наук. ред., авт. передмови і додатку В. Ф. Моргун. Київ: ВД «Слово», 2013. 264 с. (Із грифом МОНУ).
3. Лебедик М. П., Моргун В. Ф. Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу: моногр. / авт. вступу Н. М. Врадій; наук. редактор і авт. післямови В. В. Радул. Харків: Мачулін, 2020. 314 с.
4. Максименко С. Д. Створена відома полтавська наукова школа «психології багатовимірної особистості». *Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція*. Зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. семін. з міжн. участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс] / ред. колегія: С. Д. Максименко, В. Ф. Моргун (відп. за випуск), К. В. Седих та ін. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 16.
5. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Учеб. пос. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1981. 84 с.
6. Моргун В. Ф. Многомерная монистическая концепция развития личности. *Психологические проблемы индивидуальности* / под ред. Б. Ф. Ломова, М. Й. Палея и др. Л. – М., 1984. Вып. 2. С. 24-28.
7. Моргун В. Ф. Схема многомерной структуры личности. Гамезо М. В., Домашенко И. А. *Атлас по психологии*. Москва: Просвещение, 1986. С. 70.
8. Моргун В. Ф. Профессиональная ориентация будущих педагогов. *Учитель, которого ждут* / под ред. И. А. Зязюна. Москва: Педагогика, 1988. С. 64-85.
9. Моргун В. Ф. Мотивация разносторонней деятельности учащихся. *Учителям и родителям о психол. подростка*; под ред. Г. Г. Аракелова. Москва: Высш. шк., 1990. С. 91-129.
10. Моргун В. Ф. Інтедифія освіти: психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання. Курс лекцій / відп. за вип. акад. В. Р. Ільченко. Полтава: Наукова зміна, 1996. 78 с.

11. Моргун В. Ф. Психологія особистості в педагогіці А. С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1988-2001 рр. Полтава: АСМІ, 2002. 84 с.
12. Моргун В. Ф. «Багатовимірний опитувальник мотивації кохання» як критеріально-орієнтована методика психодіагностики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Зб. статей / за ред. С. Д. Максименка, М. М. Слюсаревського. Вип. 16. Київ, 2007. С. 268-277.
13. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. Навч. пос. Київ: ВД «Слово», 2009. 472 с. (2-е вид. – 2012; 3-е вид. – 2013). (Із грифом МОНУ).
14. Моргун В. Ф. Антиномії землеробства: геноцид або порятунок народу. *Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем*. Зб. матер. IV Всеукраїн. Моргунівських читань із міжн. участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В. І. Аранчій та ін.; від. за вип. П. В. Писаренко, М. М. Опара, В. Ф. Моргун. Полтава: Дивосвіт, 2014. С. 99-104.
15. Моргун В. Ф. Багатовимірна теорія особистості, або 32 роки на чолі кафедри психології (1980-2012). Шевчук В. В., Чепа М.-Л. А. *Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII-XX століттях*: моногр. Київ: ВД «Слово», 2015. С. 219-251 / 256 с.
16. Моргун В. Ф. Багатовимірна концепція особистості та інтеграція теорій діяльності, установки і вчинку. *Філософія психології: тексти*. Хрестоматія для студентів психологічних спеціальностей / укладачі: Ю. Л. Горбенко, Ю. О. Клименко, В. Ф. Моргун (відпов. за вип.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 194-210 / 402 с.
17. Моргун В. Ф. Антон Макаренко – герой та ізгой україн. пед-ки. Полт., 2018. 34 с.
18. Моргун В. Ф. Гуманно-демократичний менеджмент первинного колективу на прикладі кафедри психології вищого навчального закладу. Рибалка В. В. *Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства*: метод. посібник /

В. В. Рибалка, А. П. Самодрин, В. Ф. Моргун; за ред. В. В. Рибалки. Київ: ТАЛКОМ, 2019. С. 89-108 / 280 с.

19. Моргун В. Ф. Психопрофілактика вірусу дезінформації. *COVID-19 в измерениях философии, психологии и педагогики*: посібник / науч. ред. В. В. Рыбалки, А. П. Самодрина; кол. авт. К., Днепр, Кременчук: ПП Щербатых А. В., 2020. С. 39-53 / 396 с.

20. Моргун В. Ф. Багатовимірна топологія ноопсихології особистості, її менталітету та інтедифії (*інтеграції та диференціації*) освіти. *Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука*. Колект. моногр. / Моргун В. Ф., Рибалка В. В., Самодрин А. П. та ін.; за наук. ред. А. П. Самодрина. Київ-Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2021. Т. 1. С. 208-234 / 352 с.

21. Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі: кол. моногр. / наук. ред. Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргун. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2020. 260 с.

22. Психодіагностика особистості підлітка. Навч.-метод. пос. / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. Київ: ВД «Слово», 2009. 136 с. (Із грифом МОНУ).

23. Психология общения. Энциклопедический словарь / под общ. ред. А. А. Бодалева. Москва: Когито-Центр, 2011. 600 с. (Статті В. Моргуна: С. 40-41, 464-465, 571).

24. Седих К. В., Моргун В. Ф. Делінквентний підліток. Навч. пос. – 3-е вид., доп. Київ: ВД «Слово». 2019. 272 с. (1-е вид. – Полтава, 1995; 2-е вид. – К., 2015).

25. Фридман Л. М., Кулагина И. Ю. Психологический справочник учителя. Москва: Просвещение, 1991. 288 с. (Про В. Ф. Моргуна: стор. 11; 137; 287; 2-га стор. 2-го форзацу).

26. Morgun, V. F. Suggestopedu – a valid practice based on unremarkable theory. *Prospects: Quarterly review of education*. Paris, 1980. Vol. 10. No. 4. P. 403-414. [ЮНЕСКО, Париж, Франція; *Scopus*. Видано також багатьма мовами ООН

(Нью-Йорк, США): арабською, іспанською, китайською, німецькою, французькою тощо].

27. Morgun, V. F. Psychoprophylaxis of the Disinformation Virus. *Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual* / Ed.: V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, V. F. Morgun and others; a team of authors. Zhytomyr : Publisher O. Yevenok, 2020. P. 81-96 / 392 p.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Мусієнко Маргарита Жанівна, магістрантка Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Поясок Тамара Борисівна, д. пед. н., професор, професор кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Неможливо уявити собі розвиток людини, саме існування індивіда як особистості, його зв'язок з суспільством поза межами спілкування з іншими людьми. Воно включає в себе усе різноманіття духовних і матеріальних форм життєдіяльності людини і є її нагальною потребою. Спілкування є такою спільною діяльністю людей, учасники якої ставляться один до одного і до самих себе як до суб'єктів.

Комунікативні здібності – це комплексне багаторівневе особистісне утворення, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та уміння, що забезпечують регуляцію і протікання діяльності спілкування [4].

Комунікативні здібності – це багато в чому ступінь успішності використання вербальних і невербальних засобів спілкування, так як по словесному каналу передається чиста інформація, а по невербальному – ставлення до партнера по спілкуванню. Невербальна поведінка людини нерозривно пов'язана з її психічними станами і служить засобом їх вираження. На підґрунті невербальної поведінки розкривається внутрішній світ